

ՄԵԼՔՈՆՅԱՆ ՌՈՒԲԵՆ

(ԵՊՀ)

ՀԱԿԱՍՍԵՐԻԿՅԱՆ ՏՐԱՍՄԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱՐՏԱՅՈԼՈՒՄԸ ԹՈՒՐԹ ԳՐՈՂ ՖԱԶԻՐ ԲԱՅԵՈՒՐԹԻ «ԱՍԵՐԻԿՅԱՆ ՎԻՐԱԿԱՊԸ» ՎԵՊՈՒՄ

Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո Թուրքիայի և Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների հարաբերությունները սերտանում են մի շարք բնագավառներում: Թուրքիայում հաստատվում է ԱՄՆ-ի տնտեսական, ռազմական, քաղաքական գերիշխանությունը, որն էլ իր հերթին թուրք հասարակության տարբեր խավերի մոտ հակաամերիկյան տրամադրություններ է առաջացնում: Թուրքիայի տարբեր քաղաքներում տեղի են ունենում հակաամերիկյան ուղղվածությամբ բազմահազարանոց ցույցեր՝ «Ամերիկա՛, հեռացի՛ր», «Յանկիներ՛, դու՛րս կորեք» և նմանօրինակ այլ ցուցասպասուստներով: Ուսանողների և ամերիկացիներին պաշտպանող ոստիկանության միջև արյունալի բախումներ են տեղի ունենում, որոնք ուղեկցվում են ձերբակալություններով և մարդկային զոհերով: Հասարակական մեծ հնչեղություն է ստացել, օրինակ, թուրք հայտնի գրող Յաշար Քեմալի/ծնվ. 1922թ./ 1967թ. հունվարին Ամերիկայի գրողներին գրած նամակը, որտեղ կոչ էր անում նրանց բողոքով հանդես գալ ԱՄՆ-ի՝ ուրիշ երկրների ներքին գործերին միջամտելու քաղաքականության դեմ՝:

Գրականագիտական շրջանակներում կարծիքներ կան, համաձայն որոնց հենց հակաամերիկյան տրամադրությունների հետ է կապված նաև այն, որ 1960-ական թվականների կեսերին թուրք վիպագրության մեջ սկսում է կենտրոնական դառնալ պատմական թեմատիկան: ԱՄՆ-ի տնտեսական, քաղաքական և ռազմական գերիշխանության հաստատումը Թուրքիայում ազդակ է դառնում, որպեսզի գրողները վերհիշեն այն ժամանակաշրջանը, երբ թուրքերը պայքարել են օտարների դեմ և հաջողության են հասել: 1960-ականների կեսերի թուրքական պատմական վեպը հիմնականում անդրադառնում է քեմալական շարժման տարիների իրադարձություններին: Սակայն հարկ է նշել, որ հակաամերիկյան և ընդհանրապես հակաարևմտյան տրամադրությունների թուրք գրականության մեջ հանդիպում ենք նաև ավելի վաղ շրջանի գրողներ Ռեֆիք Հալիթ Զարայի/1888-1965 թթ./, Ջիյա Յամաչի/1914/, Մադրի Էրթեմի/1898-1943 թթ./ որոշ ստեղծագործություններում²:

Ֆաքիր Բայքուրթը /1929-1999/ 20-րդ դարի թուրք ճանաչված արձակագիրներից է և, լինելով գյուղագիր, նա պատկերել է թուրք գյուղացիության սոցիալական ծանր վիճակը: Նրա ստեղծագործություններում արտացոլված են նաև անցյալ դարի երկրորդ կեսի Թուրքիայի հասարակական-

քաղաքական մի շարք կարևոր իրադարձություններ: Բայքուրթը որպես ձախ, սոցիալիստ գրող, ինչպես նաև գլխավորելով ակտիվ գործունեություն ծավալող «Թուրքիայի ուսուցիչների արհմիությունը» (TÖS – Türkiye Öğretmenler Sendikası)՝ գտնվում էր հասարակական-քաղաքական իրադարձությունների կիզակետում և, բնական է, որ նա իր ստեղծագործություններով ևս պետք է անդրադառնար հասարակության որոշակի շերտերում ամկա հակաամերիկյան տրամադրություններին: Սակայն Բայքուրթը, ի տարբերություն այդ ժամանակի թուրք շատ գրողների, հակաամերիկյան հայացքների արտահայտման համար չի դիմում պատմական դեպքերի նկարագրմանը, այլ ուղղակիորեն ներկայացնում է հենց ժամանակակից Թուրքիայում տեղի ունեցող իրադարձությունները: Ավելին, լինելով գյուղագիր, Բայքուրթը հակաամերիկյան հայացքները նկարագրում է գյուղացիների և գյուղական իրականության պատկերմամբ:

1967 թվականին լույս է տեսնում Բայքուրթի «Ամերիկյան վիրակապը» (“Amerikan Sargısı”) վեպը, որը տվյալ ժամանակի ամենացայտուն հակաամերիկյան ուղղվածություն ունեցող գրքերից է: Գրողը կարծում է, որ ամերիկյան տարատեսակ օգնությունները ընդամենը «իրականությունը ծածկող վարագույրներ են», իսկ իրականությունը այդ վարագույրների հետևում է: Նա նաև գտնում է, որ խորատես գրողը չի կարող շարքային դիտորդ լինել, ուստի և պարտավոր է տեսնել վարագույրվածը և քողարկվածը³: Եվ ահա, ըստ Բայքուրթի, այդ «վարագույրների» հետևում քաջցված իրականությունը Թուրքիայում ԱՄՆ-ի օրեցօր աճող ռազմական, տնտեսական, քաղաքական գերիշխանությունն է: Ահա հենց սրա գեղարվեստական արտահայտությունն է «Ամերիկյան վիրակապը» վեպը: Վեպում պատմվում է, թե ինչպես Թուրքիայում գործող ամերիկյան օգնության կազմակերպություններից մեկը ցանկանում է մայրաքաղաք Անկարայի մոտակա Զոզըլօզ գյուղն ամերիկյան օգնությամբ վերածել օրինակելի բնակավայրի, ընդ որում պատրանք է ստեղծվում, թե դա արվում է անշահախնդիր կերպով, և հենց այս «անշահախնդրությունն» էլ Բայքուրթը համարում է «իրականությունը ծածկող վարագույր»: Գրողը վեպում այն կարծիքն է հայտնում, որ իրականում ամերիկացիները նմանատիպ ձեռնարկներով ցանկանում են թուրքերի մոտ ստեղծել անշահախնդիր բարեկամի տպավորություն և սրանով է՛լ ավելի ամրացնել իրենց դիրքերը Թուրքիայում: Վեպում ամերիկացիները գյուղացիների առաջարկությամբ վերացնում են Աքթեփե կոչվող բլուրը և այնտեղ առաջացած հարթության վրա տնկում ԱՄՆ-ից ներկրված արքայախնձորի ծառեր՝ այն կոչելով «Բարեկամության այգի»: Բացի այդ՝ ամերիկացիները գյուղում կառուցում են զոմեր, հավարներ, բերում են անդրօվկիանոսյան անասունների, հավերի ընտիր տեսակներ՝ այս գյուղում քաղնացնելու համար և այլն: Սակայն նրանց այդ բոլոր ծրագրերը հաջողությամբ չեն պսակվում. արքայախնձորի ծառերը բերք չեն տալիս, հավերը փուչ ձվեր են ածում, անասունները սատկում են, ամերիկյան քանջարեղենի սերմերը կամ բերք չեն տալիս, կամ էլ դրանք շատ փոքրիկ ու

անալիտան են լինում: Այս մանրամասներով Բայքուրթը ցանկացել է ցույց տալ, որ «թուրքական» հողը չի ընդունում ամերիկյան կեղծ օգնությունը, և վեպի վերջում էլ գյուղացիներն այրում են ամերիկացիների կառուցած շինությունները, ոչնչացնում այգին և սկսում են վերականգնել իրենց իսկ առաջարկով հողին հավասարեցրած Աքթեփե բլուրը: Ի դեպ, այս բլուրի վերականգնման համար գյուղացիների ջանքերը որոշ գրականագետներ դիտում են իբրև ազատության համար ժողովրդի մղած պայքար, սակայն այս պայքարի խորհրդանշանը ընդհանրապես համոզիչ չէ, քանի որ բլուրը ոչ թե բռնությամբ կամ գյուղացիների կամքին հակառակ է ոչնչացվել, այլ հենց իրենց ցանկությամբ:

Այս վեպում ծավալվող դեպքերը չեն պատմվում հեղինակի կողմից, այլ ընտրված է հետաքրքիր կոմպոզիցիոն ձև. հեղինակը կարծես բացում է վեպի ամեն մի գլուխը, ու մի քանի նախադասությունից հետո ընթերցողը նկատում է, որ պատմում է ոչ թե հեղինակը, այլ գործող անձերից մեկը, և հետաքրքիր է, որ այս անցումը հստակորեն տարանջատված չէ: Շատ հաճախ դիմորոշ վերջածանցներից են պարզ դառնում, որ պատմողը ոչ թե հեղինակն է, այլ հերոսը: Կոմպոզիցիոն այս ձևը հնարավորություն է ընձեռում Բայքուրթին ավելի խորությամբ և մանրամասնորեն ներկայացնելու տարբեր սոցիալական խմբերին պատկանող մարդկանց քննորոշ մտածելակերպը, նրանց անհանգստացնող խնդիրները՝ հենց իրենց մտածողությամբ և լեզվով: Այս վեպում հեղինակի գլխավոր գաղափարի կրողը «արթնամիտ» տարեց գյուղացին է՝ Քըզըլօզ գյուղի պահակ Թեմելոշը: Նրան ի սկզբանե ամերիկյան օգնությունները վտանգավոր, պարտադրված և օտար են թվում, և նա չի հավատում դրանց արդյունավետությանը: Բայքուրթը հենց Թեմելոշին է վերապահել գյուղացիներին «արթնացնելու», իրականությունը ցույց տալու պարտականությունը: Որպես վեպի երկրորդ սյուժետային գիծ՝ կարելի է դիտել նաև ամերիկացի աշխատող Բոբիի և գյուղական ուսուցչուհի թրքուհի Թուլայի սիրո պատմությունը: Մական Բոբիին Բայքուրթը հիմնականում ներկայացնում է որպես դրական կերպար. նա համեստ է, հասկացող, հարգալից, նրան գյուղացիները լավ են վերաբերվում, նրան սիրում է նույնիսկ Թեմելոշը: Բայքուրթը սրանով միգրացիոն ցանկացել է ցույց տալ, որ ժողովուրդների միջև դրական հարաբերություններ ձևավորելու համար պետք է փոխադարձ հարգանք, ինչպես նաև այդ հարաբերությունները չպետք է լինեն կեղծ և պարտադրված, այսինքն՝ անհրաժեշտ է, որ գործի հավասարը հավասարի հետ սկզբունքը: Մական, այս ամենով հանդերձ, բավականին տարօրինակ են, և իրենց մեջ կրոնական ու ազգային թշնամանքի տարրեր են պարունակում այն արտահայտությունները, որոնցով Բայքուրթը ցանկանում է դրական հատկանիշներով օժտել ամերիկացի երիտասարդին՝ Բոբիին: Այսպես, նրա սիրած աղջկա՝ Թուլայի մայրը որպես «դրական» հատկանիշ նշում է, որ Բոբին ընդհանրապես մնան չէ մանկության տարիներին Բուրսայում իր տեսած «գյավուրներին», այսինքն՝ քրիստոնյաներին⁴: Բայքուրթը մի կողմից ազգերի միջև անուղղակիորեն և ուղղակիորեն հավասարություն և

փոխադարձ հարգանք է քարոզում և միևնույն ժամանակ վատի, ստորի խորհրդանիշ համարում քրիստոնյաներին: Եվ, ընդհանրապես, այս վեպում հաճախ ենք հանդիպում քրիստոնյաների նկատմամբ արհամարհական վերաբերմունքի արտահայտությունների, կրոնական խտրականության դրսևորումների: Նկատելի են նաև ուրիշ ժողովուրդներին ձուլելու քաղաքականության որոշ միտումներ, որոնք հատուկ են թուրքերին: Օրինակ՝ նույն այդ ուսուցչուհու մայրը ամերիկացի Բոբին ասում է. «Բոբի ... Սա ի՞նչ անուն է որ: Փոխի՛ր, մեր անուններից մեկը վերցրո՛ւ»⁵: Իսկ պահակ Թեմելոշը, որպես իր ջերմ վերաբերմունքի արտահայտություն, առաջարկում է Բոբին կրոնափոխ լինել. «Ա՛յ Բոբի, տե՛ս, քեզ լուրջ եմ ասում, արի մահմեդական դարձի՛ր, թուրքացի՛ր»⁶:

«Ամերիկյան վիրակապը» վեպում հանդիպում ենք ժողովրդին ուղղված միասնականության բազմաթիվ կոչերի: Եվ հենց այս կոչերին անսալով է, որ «արթնացած» միասնական ժողովուրդը քանդում, ավերում և ոչնչացնում է ամերիկացիների կողմից գյուղում ստեղծած ամեն ինչ: Հենց այս դրվագն էլ կազմում է վեպի գագաթնակետը, որին հաջորդած շարադրանքում «արթնացած» ժողովուրդը, հավատալով իր պայքարի արդարացիությանը, չի վախենում ամերիկյան գյուղատնտեսության նախարարի հետ գյուղ այցելած նահանգապետի և այլ պաշտոնյաների սպառնալիքներից՝ գտնելով, որ եթե իրենց ձերբակալեն էլ, մեկ է՝ պայքարը կշարունակեն երեխաները⁷: Ամերիկացիների հեռացումը Բայքուրը համարում է Թուրքիայի ինքնուրույնության վերականգնում, և վեպը հենց այդպես էլ ավարտվում է. գյուղացիները, հայացքով ուղեկցելով գյուղից հեռացող ամերիկացիների և թուրք պաշտոնյաների ավտոշարասյանը, թեթևացած շունչ են քաշում՝ «կարծես փրկվել էին»⁸:

RUBEN MELKONIAN
(YSU)

REFLECTION OF ANTI-AMERICAN SENTIMENTS IN TURKISH WRITER FAKIR BAYKURT'S NOVEL "THE AMERICAN BANDAGE"

After the World War II the relationships between Turkey and the USA became closer in several spheres. The US established political, military, economic predominance in Turkey which in its turn resulted in anti-American sentiments within different strata of the Turkish society. They find their reflection in the contemporary Turkish literature.

Fakir Baykurt is one of the famous writers of the 20th century Turkish literature. Being an author, who depicts the rural reality, he has illustrated the hard social conditions of

the rural population in Turkey. In parallel to this, in his literary pieces he has presented several important political and public events of the second part of the past century. As expected, Baykurt has referred to the anti-American moods and being a novelist who writes mainly about rural problems, he reflects the anti-American sentiment through description of village and rural population.

Baykurt's novel titled "American bandage" is one of the most eminent books of its time, which possesses anti-American trends.

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Утургаур С., Турецкая проза 60-70-х годов, Москва, 1982, с. 11.
2. Айзенштейн Н., Из истории турецкого реализма, Москва, 1968, с. 255.
3. Anda1 F., Anadolu Ayдынlanmacısı Fakir Baykurt, Ystanbul, 2000, s. 100.
4. Baykurt F., Amerikan Sargısı, Ystanbul, 2001, s. 208.
5. Նույնի, էջ 208:
6. Նույնի, էջ 234:
7. Նույնի, էջ 299:
8. Նույնի, էջ 300: